

სამუშაო ძალის კვლავწარმოება გლობალურ ეკონომიკაში, მარქსისტული თეორია და დაუსრულებელი ფემინისტური რევოლუცია

სილვია ფედერიჩი

თარგმანი: ალექსანდრა აროშვილი

წაკითხული 2009 წლის 27 იანვარს, UC Santa Cruz-ის სემინარზე, „სოციალური კვლავწარმოების კრიზისი და ფემინისტური ბრძოლა“

„ქალთა მიერ განეული სამუშაო და ზოგადად, ქალთა შრომა ღრმად დამარხულია კაპიტალისტური სოციალური და ეკონომიკური სტრუქტურის გულში“

(დევიდ სტეპლი, „არ არსებობს სახლის მსგავსი ადგილი“, 2006)

„ნათელია, რომ კაპიტალიზმმა ქალთა განსაკუთრებული ექსპლუატაცია მოიტანა. საბედნიეროდ, თავს იმით თუ დავიმშვიდებთ, რომ ტანჯვისა და ჩაგვრის გაძლიერების გარდა, მან წინააღმდეგობაც წარმოშვა. კაპიტალიზმისთვის უკვე ცნობილია, რომ ამ წინააღმდეგობის სრული იგნორისა და ჩახშობის შემთხვევაში, ის უფრო და უფრო რადიკალური გახდება, საბოლოოდ კი თვითუზრუნველყოფის მოძრაობად გარდაიქმნება და იქნება ახალი სოციალური წესრიგის ბირთვიც კი გახდეს“

(რობერტ ბილი, „ახალი იმპერიალიზმი“, 2000)

„ახლად გამოჩენილი განმათავისუფლებელი აგენტი მესამე სამყაროში აუნაზღაურებელ ქალთა ძალაა, რომლებიც, თავისი შრომით, ჯერ კიდევ არ ამორთულან სიცოცხლის ეკონომიკიდან. ისინი ემსახურებიან არა საქონლის, არამედ სიცოცხლის წარმოებას. ისინი მსოფლიო ეკონომიკის უხილავ საფუძველს შეადგენენ, ხოლო მათ მიერ სიცოცხლის სამსახურში განეული შრომის ეკვივალენტური ანაზღაურება ჯამში 16 ტრილიონ დოლარს შეადგენს“

(ჯონ მაქმარტი „კაპიტალიზმი კიბოს სტადიაში“, 1999)

„ფილთაქვა გატეხილია ამდენი ნაყვისგან, ხვალ სახლში წავალ. ხვალამდე, ხვალამდე... ამდენი ნაყვისგან, ხვალ სახლში წავალ“

(ჰუსსელი ქალების სიმღერა ნიგერიიდან)

შესავალი

წინამდებარე სტატია ერთგვარი პოლიტიკური საკითხავია გლობალურ ეკონომიკაში სამუშაო ძალის კვლავწარმოების რესტრუქტურისაციის შესახებ, თუმცა, ის მარქსის ფემინისტური კრიტიკაცაა, რომელიც 1970-იანი წლებიდან სხვადასხვა მიმართულებით ვითარდება. პირველად ეს კრიტიკა გამოთქვეს კამპანიის, „ანაზღაურება საშინაო შრომისთვის“, აქტივისტებმა, კერძოდ, სელმა ჯიმსმა, მარიაროსა დალა კოშტამ, ლეოპოლდინა ფორტუნატიმ და სხვებმა, მოგვიანებით კი, ბილფილდის სკოლის ფემინისტებმა – მარია მაისმა, კლაუდია ვონ უერლოფმა, ვერონიკა ბენოლდტ-თომსენმა. ამ კრიტიკას საფუძვლად უდევს არგუმენტი, რომ კაპიტალიზმის მარქსისტულ ანალიზს ხელი შეუშალა მისივე ფოკუსმა სასაქონლე წარმოებაზე, რომელიც ვერ ხედავდა ქალთა აუნაზღაურებელი კვლავწარმოების შრომას და შრომის სქესობრივი დანაწილების მნიშვნელობას კაპიტალისტურ დაგროვებაში. ამ შრომის იგნორირებამ შეზღუდა შრომითი ექსპლუატაციის უცვლელი მექანიზმების მარქსისტული გაგება და მას უბიძგა

დაესკვნა, რომ კაპიტალისტური განვითარება გარდაუვალიცაა და პროგრესულიც, იმაზე დაყრდნობით, რომ, მართალია, რესურსების სიმწირე ადამიანურ თვითგანსაზღვრასთან წინააღმდეგობაში მოდის, თუმცა წარმოების საშუალებებით კაპიტალის გაფართოება, ინდუსტრიალიზაციის ფართო სკალის ფონზე, დროთა განმავლობაში ამ ბარიერსაც დასძლევდა. მარქსს, ცხადია, სხვა მოსაზრებებიც ჰქონდა ამ საკითხზე, თავისი ცხოვრების გვიანდელ წლებში. ჩვენ კი, კაპიტალის გამოქვეყნებიდან საუკუნე-ნახევრის გასვლის შემდგომ, თავს მოვალედ მივიჩნევთ, ამ თვალსაზრისს გამოვწვევა წავუყენოთ, სულ მცირე, სამი მიზეზის გამო.

პირველ რიგში, განურჩევლად იმისა, ყოფილა თუ არა სადმე ან როდესმე რესურსების სიმწირე ადამიანთა გათავისუფლების წინაღობა, ის დღეს კაპიტალისტური წარმოების შედეგია. მეორე მიზეზი იმაში მდგომარეობს, რომ რამდენადაც კაპიტალისტური წარმოება აძლიერებს კოოპერაციას შრომის ორგანიზებაში, ის განსხვავებებსა და დაყოფებსაც ამრავლებს პროლეტარიატის შიგნით, მისი სოციალური კვლავწარმოების ორგანიზების პროცესში. მესამე ის არის, რომ მექსიკურიდან – ჩინური რევოლუციის ჩათვლით, გასული საუკუნის ყველაზე ანტისისტემურ ბრძოლებს აჩაღებდნენ არა ინდუსტრიული მშრომელები – რომლებიც მარქსთან რევოლუციურ სუბიექტებად არიან პროექტირებულნი – არამედ ე.წ. „კამპესინოები“ – გლეხები/ფერმერები. ასეა დღესაც: ამ ბრძოლებს წარმართავენ ნატურალურ მეურნეობაში ჩართული ფერმერები, ურბანული სკვოტერები¹, არალეგალური, უდოკუმენტო მიგრანტები, ისევე როგორც მაღალტექნოლოგიური მშრომელები ევროპასა და ჩრდილოეთ ამერიკაში. ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ამ ბრძოლებში ჩართულები არიან ქალები, რომლებიც მიუხედავად ყველა უსამართლობისა, განაგრძობენ საკუთარი ოჯახების კვლავწარმოებას, ფასს სძენენ მათ არსებობას, განურჩევლად იმისა, თუ რა საბაზრო ღირებულება აქვს მათ

1 სკვოტერი – პიროვნება ან ჯგუფი, რომელიც იკავებს მიტოვებულ ან დაუკავებელ სივრცეს მასზე საკუთრების ლეგალური უფლების ქონის მიუხედავად. ძირითადად გამოიყენება საცხოვრებლად უსახლკართოთათვის, ასევე, თავისუფალ სამუშაო სივრცეებად და პოლიტიკურ წინააღმდეგობის ორგანიზებისთვის. (მთარგმ. შენიშვნა)

ცხოვრებას, კვლავწარმოებენ პირველ რიგში მათთვის, მაშინაც კი, როცა როგორც სამუშაო ძალას, კაპიტალისტები მათ უსარგებლოდ გამოაცხადებენ.

რა შანსები შეიძლება ჰქონდეს მარქსისტულ თეორიას ჩვენი დროის „რევოლუციაში“? ამ კითხვას, მოცემულ სტატიაში, გლობალურ ეკონომიკაში კვლავწარმოების რესტრუქტურის ანალიზის საშუალებით ვსვამ. ჩემი მტკიცება შემდეგში მდგომარეობს: თუ მარქსისტულ თეორიას შესწევს ძალა, ისაუბროს XXI საუკუნის ანტიკაპიტალისტურ მოძრაობებზე, მან „კვლავწარმოების“ საკითხი მთელი პლანეტის პერსპექტივით უნდა გადაიხაზოს. იმ აქტივობებზე დაფიქრება, რომლებიც ჩვენს სიცოცხლეს კვლავწარმოებს, ფაქტობრივად, აქრობს ილუზიას, რომ წარმოების ავტომატიზაციას შეუძლია შექმნას საჭირო მატერიალური პირობები არაექსპლუატატორული საზოგადოების საარსებოდ და აქრობს იმის ჩვენებით, რომ „რევოლუციის“ წინაღობა ტექნოლოგიური ცოდნის ნაკლებობა კი არა, არამედ სწორედ ის დაყოფაა, რასაც კაპიტალისტური განვითარება მშრომელი კლასის შიგნით კვლავწარმოებს. ასეა, საფრთხე დღეს სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ პლანეტის შთანთქმასთან ერთად, კაპიტალიზმი გზას უხსნის უფრო და უფრო მეტ ომს, რომლის მსგავსიც აშშ-მა ერაყსა და ავღანეთში მინერალურ და ნახშირწყალბადის რესურსებზე წვდომის კორპორატიული საჭიროებით წამოიწყო; მეორე მხრივ კი, ომებს, რომლებიც გამოწვეულია პროლეტარული კონკურენციით სიმდიდრეზე, რომელიც ვერ გენერალიზდება. (Federici, 2008)

მარქსი და სამუშაო ძალის კვლავწარმოება

საოცარია, მაგრამ თეორიული სიზუსტის მიუხედავად, რომელიც მოგვცა, მარქსმა ყურადღების მიღმა დატოვა ქალთა კვლავწარმოების შრომის არსებობა. მან აღიარა, რომ როგორც ყველა სხვა საქონელს, სამუშაო ძალასაც სჭირდება წარმოება და რამდენადაც მასაც აქვს ღირებულება, ის წარმოადგენს „გარკვეულ რაოდენობას მასში

გასაგნებელი საზოგადოებრივად აუცილებელი შრომისა“ (Marx 1990, Vol. 1: 274). თუმცა, თუ საგულდაგულოდ გამოვიკვლევთ წარმოებასა და ვალორიზაციას შორის დინამიკას, ვნახავთ, რომ ის სიტყვაძვირია კვლავწარმოების შრომასთან მიმართებით, როდესაც ის მშრომელთა მიერ იმ საქონლის მოხმარებაზე დაჰყავს, მათთვის გადახდილი ხელფასის მეშვეობით რომ შეუძლიათ იყიდონ; დაჰყავს იმ სამუშაოზე, რომელიც ამ საქონლის წარმოებას სჭირდება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მარქსის ანალიზში, ნეოლიბერალური სქემის მსგავსად, ყველაფერი, რაც სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისთვის არის საჭირო, სასაქონლე წარმოება და ბაზარია. არცერთი სხვა შრომა არ მონაწილეობს იმ სიკეთების შექმნაში, რასაც მშრომელები საკუთარი ფიზიკური და ემოციური შრომის შესაძლებლობის აღდგენისთვის მოიხმარენ. სასაქონლე წარმოებასა და სამუშაო ძალის კვლავწარმოებას შორის არ გვხვდება არავითარი განსხვავება (Marx 1990, Vol. 1, *ibid.*), ორივეს ერთი კონვეირული ხაზი აწარმოებს. შესაბამისად, სამუშაო ძალის ღირებულება იმ საქონლის ღირებულებით იზომება (საკვები, ტანსაცმელი, საცხოვრებელი), რომელიც მუდმივად უნდა მიენოდებოდეს მშრომელს, ანუ „კაცს, რათა მან შეძლოს თავისი სასიცოცხლო პროცესის განახლება“, რაც, თავის მხრივ, იზომება საზოგადოებრივად აუცილებელი სამუშაო დროით, რომელიც მათი წარმოებისთვისაა საჭირო (Marx 1990, Vol. 1: 276-7).

მაშინაც კი, როცა მშრომელთა კვლავწარმოებას თაობათაშორის დონეზე განიხილავს, მარქსი უკიდურესად სიტყვაძვირია. ის გვეუბნება, რომ ანაზღაურება საკმარისად მაღალი უნდა იყოს, რათა მან უზრუნველყოს „მშრომელის ჩანაცვლება“ მისი შვილებით, რაც ბაზარზე სამუშაო ძალის არსებობას უკვდავყოფს (Marx, *ibid.*: 275). თუმცა, ვიმეორებ, ერთადერთი არსებითი აგენტი, რომელსაც მარქსი ამ პროცესში აღიარებს, მამაკაცი მშრომელია, საკუთარი ხელფასითა და საარსებო საშუალებებით საკუთარი თავის კვლავწარმოებელი. მშრომელთა წარმოება ხდება სასაქონლე საშუალებებით და არაფერია ნათქვამი ქალებზე, საშინაო შრომაზე, სექსუალობასა და შობადობაზე. იმ რამდენიმე წინადადებაშიც კი, რომელსაც მარქსი ბიოლოგიურ კვლავ-

წარმოებას უძღვნის – და მიემართება, როგორც ბუნებრივ ფენომენს – ასაბუთებს, რომ სწორედ დამატებითი პოპულაციის რეგულარული წარმოება ქმნის წარმოების ორგანიზებაში ცვლილებებს, რათა შრომის ბაზრის ცვალებადი მოთხოვნები დაკმაყოფილდეს.

ცოტა ხნის წინ, წარმოვადგინე რამდენიმე ჰიპოთეზა, რათა ამეხსნა, თუ რატომ გაუკეთა მარქსმა იგნორირება ასე დაუინებით ქალთა კვლავწარმოების შრომას. მაგალითად, რატომ არ დასვა კითხვა იმის შესახებ, თუ რა ტიპის ტრანსფორმაციები უნდა გაიაროს სამუშაო ძალის კვლავწარმოებაში ჩართულმა ნედლმა მასალამ, რათა მისი ღირებულება მის პროდუქტშიც შენარჩუნდეს (როგორც ეს მარქსთან სხვა საქონლების შემთხვევაშია). ვივარაუდებ, რომ მარქსისეული აღწერის ფორმირება განაპირობა ინგლისში სამუშაო ძალის მდგომარეობამ – რაც, ნამდვილად იყო მარქსისა და ენგელსის საყრდენი წერტილი (Federici, 2004). მარქსმა იმ დროის ინდუსტრიული პროლეტარიატის მდგომარეობა ისე აღწერა, როგორც დაინახა, ქალთა საშინაო შრომა კი ამ ყველაფრის არაცხადი ნაწილი იყო. საშინაო შრომა, როგორც კაპიტალისტური წარმოების სპეციფიკური განხრა, მარქსის ისტორიული და პოლიტიკური ჰორიზონტის მიღმა აღმოჩნდა, სულ მცირე, ინდუსტრიულ მუშათა კლასში. მიუხედავად იმისა, რომ კაპიტალისტური განვითარების პირველივე ფაზიდან, განსაკუთრებით, მერკანტილისტური პერიოდიდან, საშინაო შრომა მხოლოდ ფორმალურად ექვემდებარება კაპიტალისტურ დაგროვებას, ის მხოლოდ გვიან XIX საუკუნეში ხდება ინდუსტრიული სამუშაო ძალის კვლავწარმოების მთავარი მამოძრავებელი, კაპიტალის მიერ ორგანიზებული ისევ კაპიტალისტვის, ქარხნული წარმოების მოთხოვნების შესაბამისად. 1870-იან წლებამდე, „სამუშაო ძალის შეუზღუდავი გაფართოებისა“ (ibid. 346) და სამუშაო ძალის წარმოების ფასის მაქსიმალური შეკუმშვისკენ მიდრეკილი პოლიტიკების კვალდაკვალ, კვლავწარმოების შრომა მინიმუმამდე იქნა დაყვანილი, რამაც იმ სიტუაციაში მიგვიყვანა, ასე შთამბეჭდავად რომ არის აღწერილი „კაპიტალის“ I ტომის ერთ-ერთ თავში სამუშაო ძალის შესახებ, და ენგელსის „ინგლისში მუშათა კლასის მდგომარეობაში“ (1845). აქ მოთხრობილია სამუშაო ძალის თით-

ქმის სრულიად უძლურ მდგომარეობაზე, მოახდინოს საკუთარი თავის კვლავწარმოება: სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 20 წელია, ზედმეტი შრომისგან ახალგაზრდობაში სიკვდილის გამო.

მხოლოდ XIX საუკუნის ბოლოს დაიწყო კაპიტალისტურმა კლასმა ინვესტიცია სამუშაო ძალის კვლავწარმოებაში, დაგროვების გადატანით მსუბუქიდან მძიმე ინდუსტრიაში, რაც გაცილებით ინტენსიურ შრომით დისციპლინასა და ნაკლებად ქანცგანწყვეტილი მშრომელის ტიპს მოითხოვდა. მარქსისტული ენით რომ ვთქვათ, კვლავწარმოების შრომის განვითარება და მისი თანმდევი „სრული განაკვეთის დიასახლისის“ წარმოშობა, სწორედ აბსოლუტურიდან შედარებით ზედმეტ ღირებულებაზე გადასვლის შედეგები იყო. შემთხვევითი არ არის, რომ სწორედ მაშინ, როცა გააცნობიერა, რომ „სამუშაო ძალის კვლავწარმოება და შენახვა გულისხმობს აუცილებელ პირობას კაპიტალის კვლავწარმოებისთვის“, მარქსმა შეძლო, იქვე დაემატებინა: „თუმცა, კაპიტალისტმა, შესაძლოა, უწყინრად დაუტოვოს ეს მშრომელის თვითგადარჩენისა და გამრავლებისკენ მამოძრავებელ ძალებს. კაპიტალისტი სხვა არაფერზე ზრუნავს, გარდა იმისა, რომ შეამციროს მშრომელის ინდივიდუალური მოხმარება აუცილებელ მინიმუმამდე...“ (Capital Vol.1, chapter 23: 718).

ასევე შეგვიძლია, ვივარაუდოთ, რომ იმ ტიპის შრომის კლასიფიკაციასთან დაკავშირებულმა სირთულეებმა, რომლებიც არ ექვემდებარება ფულად ღირებულებას, კიდევ უფრო მეტად უბიძგა მარქსს ამ თემაზე დუმილის შენარჩუნებისკენ. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც მის წინაშე დადგა არც ისე მარტივი ამოცანა, თვალსაჩინო გაეხადა კაპიტალისტური ურთიერთობების სპეციფიკური ხასიათი. თუმცა არსებობს დამატებითი და უფრო მეტყველი მიზეზიც, მარქსიზმის, როგორც პოლიტიკური თეორიის ლიმიტების შესახებ, რომელიც უნდა გავითვალისწინოთ, თუ გვსურს ავხსნათ, რატომ განაგრძობდნენ ამ შრომის იგნორირებას არამხოლოდ მარქსი, არამედ მარქსისტების მთელი თაობები, რომლებიც იმ ეპოქებში გაიზარდნენ, როცა შინ შრომა და ზოგადად, საშინაოობა ტრიუმფალური იყო.

ვუშვებ, რომ მარქსმა იმიტომ უგულებელყო ქალთა კვლავწარმოების შრომა, რომ რევოლუციის ტექნოლოგიური კონცეფციის ერთგული დარჩა, რომლის თანახმადაც, თავისუფლება მანქანა-დანადგარებს მოაქვს, სადაც შრომის პროდუქტიულობის ზრდა – რომელიც გაგებუ-ლია, როგორც გამოშვების ზრდა დროში – კომუნიზმის მატერიალურ ბაზისად მიიჩნევა, და სადაც კაპიტალისტური შრომის ორგანიზება და-ნახულია როგორც ისტორიული რაციონალობის უმაღლესი მოდელი, სამაგალითო წარმოების ყველა სხვა ფორმისთვის, სამუშაო ძალის კვლავწარმოების ჩათვლით. სხვა სიტყვებით, მარქსმა ვერ მოახერხა კვლავწარმოების შრომის მნიშვნელობის გაცნობიერება, რადგან ის დათანხმდა შრომის კაპიტალისტურ კრიტიციუმს იმის შესახებ, თუ რა შეადგენს შრომას. მას სწამდა, რომ ანაზღაურებადი ინდუსტრიული შრომა იყო სწორედ ის სცენარი, რომელშიც კაცობრიობის ბედი უნდა ფორმირებულიყო.

რამდენიმე გამონაკლისის გარდა, იგივე დასკვნები კვლავწარმოეს მარქსის მიმდევრებმაც, იმის დემონსტრირებით, რომ მეცნიერებისა და ტექნოლოგიის, როგორც განმათავისუფლებელი ძალების იდე-ალიზაცია, დღემდე არსებითი კომპონენტია ჩვენს დროში ისტორიისა და რევოლუციის მარქსისტული ხედვისთვის. სოციალისტი ფემინის-ტებიც კი, კაპიტალიზმში ქალთა კვლავწარმოების შრომის არსებო-ბის გაცნობიერებისას, ისწრაფოდნენ ყურადღება გაემახვილებინათ მის სავარაუდოდ დრომოჭმულ, ჩამორჩენილ, პრეკარიულ კაპიტალისტურ ხასიათზე და წარმოედგინათ მისი სოციალისტური რეკონსტრუქცია, როგორც რაციონალიზაციის პროცესი და მისი პროდუქტიულობის იმ დონემდე ზრდა, რომ კაპიტალისტური წარმოების წამყვან სექტორებს დასწეოდა.

ამ „შეუმჩნეველი ლაქის“ ერთი თავისებურება თანამედროვე დროში ის გახლდათ, რომ მარქსისტი თეორეტიკოსები უძლურნი აღმოჩნდ-ნენ ჩანვდომოდნენ კვლავწარმოების შრომის წინააღმდეგ ქალთა აჯანყების ისტორიულ მნიშვნელობას მეორე მსოფლიო ომის შემდ-გომ, რაც ქალთა განმათავისუფლებელ მოძრაობაში გამოიხატა. მათ

არ შეიმჩნიეს ამ ბრძოლის მიერ პრაქტიკულად ხელახლა სახელდება იმისა, თუ რა შეადგენს შრომას, ვინ არის მუშათა კლასი და როგორია კლასობრივი ბრძოლის ბუნება. მხოლოდ მაშინ, როცა ქალებმა მასობრივად დატოვეს მემარცხენე ორგანიზაციები, მარქსისტებმა აღიარეს ქალთა განმათავისუფლებელი მოძრაობა. დღემდე მრავალი მარქსისტი ფიქრობს კლასსა და გენდერს შორის ურთიერთობაზე; ისინი ამ უკანასკნელი კატეგორიის პოპულარობას განიხილავენ, როგორც კულტურულ ინდულგენციას, როგორც პოსტმოდერნიზმთან დათმობაზე წასვლას, ოღონდ გვერდი აუარონ კვლავწარმოების შრომის საკითხს, ეკომარქსისტ პიტერ ბარკეტივით (200...)(9), ან ცდილობენ მის ზედაპირულ ასიმილაციას ისევ სასაქონლო წარმოებაში, როგორც, მაგალითად, ნეგრის „აფექტური შრომის“ კონცეფციას, რომელსაც კვლავწარმოების პრეფემინისტურ კონცეფციასთან მივყავართ. ნამდვილად, მარქსისტი თეორეტიკოსები, უმეტეს შემთხვევაში, კიდევ უფრო გულგრილები არიან კვლავწარმოების საკითხის მიმართ, ვიდრე თავად მარქსი იყო, რომელსაც შეეძლო, გვერდები მიეძღვნა ბავშვთა შრომისთვის, მაშინ როდესაც, დღეს, მარქსისტულ ტექსტებში ბავშვებთან მიმართებების პოვნა გაჭირდება.

მოგვიანებით, კვლავ დავუბრუნდები თანამედროვე მარქსიზმის ლიმიტებს მის უწინარობაზე მისათითებლად, მოიხელთოს ნეოლიბერალური შემოტრიალებებისა და გლობალიზაციის პროცესის მნიშვნელობა. მანამდე კი იმის თქმაც საკმარისია, რომ 1960-იან წლებში, აშშ-ში ანტიკოლონიალისტური ბრძოლებისა და აპართეიდის წინააღმდეგ ბრძოლის გავლენით, მარქსის კაპიტალიზმისა და კლასობრივი ურთიერთობების ანალიზი უკვე ექვემდებარება მესამე მსოფლიოს ქვეყნების პოლიტიკური მწერლების რადიკალურ კრიტიკას, მაგალითად, სამირ ამინისა და განდერ ფრენკის, რომლებმაც ამხილეს მისი ევროცენტრიზმი, მისგან კოლონიალური გაფართოების დავიწყება და მის მიერ ანაზღაურებადი ინდუსტრიული პროლეტარიატის, როგორც ექსპლუატაციის პირველადი ობიექტისა და რევოლუციური სუბიექტის გამორჩევა. ასეა თუ ისე, სწორედ ევროპასა და აშშ-ში საშინაო შრომის წინააღმდეგ ქალთა აჯანყება, მოგვიანებით კი, 1980-იან და 1990-იან

წლებში მთელი პლანეტის მასშტაბით ფემინისტური მოძრაობების აღ-
მასვლა იყო, რამაც მარქსიზმის ყველაზე რადიკალურ გადააზრებას
უბიძგა.

ქალთა აჯანყება საშინაო შრომის წინააღმდეგ და შრომის ფემინისტური რედეფინიცია, კლასობრივი ბრძოლა და კაპიტალისტური კრიზისი

თითქოს სოციალურ კანონად იქცა, რომ შრომის ღირებულება მტკიც-
დება და ზოგჯერ, სწორედ მისი უარყოფის შედეგად იქმნება. სწორედ
ასე იყო საშინაო შრომის შემთხვევაში, რომელიც უხილავად და შე-
უფასებლად რჩებოდა, სანამ არ გამოჩნდა ქალთა მოძრაობა, რო-
მელმაც უარი თქვა მიედო კვლავწარმოების შრომა, როგორც ბუნებ-
რივი ბედისწერა. სწორედ 60-იან და 70-იან წლებში საშინაო შრომის
წინააღმდეგ ქალთა აჯანყებამ ახადა ფარდა აუნაზღაურებელი საში-
ნაო შრომის ცენტრალურობას კაპიტალისტურ ეკონომიკაში და სა-
ზოგადოებაზე ჩვენი წარმოდგენის რეკონფიგურაცია მოახდინა, რო-
გორც საშინაო, კონვეიერული წარმოების უზარმაზარი მიმოქცევისა,
რომელშიც მშრომელთა წარმოება ყოველდღიურ და თაობათაშორის
დონეზე ხორციელდება.

ფემინისტებმა არამხოლოდ აღმოაჩინეს, რომ სამუშაო ძალის კვლავ-
წარმოება გაცილებით ფართო აქტივობებს მოიცავს, ვიდრე საქონ-
ლის მოხმარებაა, როგორცაა საკვები, რომელიც უნდა მომზადდეს,
ტანსაცმელი, რომელიც უნდა გაირეცხოს, სხეულები, რომლებსაც
მოფერება სჭირდებათ და სიყვარული, რომლითაც უნდა დაკავდეს;
არამედ, მათ მიერ კაპიტალის დაგროვებაში ქალთა საშინაო შრომი-
სა და კვლავწარმოების მნიშვნელობის აღიარებამ მარქსის კატეგო-
რიების გადააზრებაც გამოიწვია და ისტორიის, კაპიტალისტური გან-
ვითარებისა თუ კლასობრივი ბრძოლის საფუძვლების ახალ გაგებას
დაუდო საფუძველი. ადრეული 1970-იანი წლებიდან ჩამოყალიბება
დაიწყო ფემინისტურმა თეორიამ, რომელმაც იმ თეორიული შემობ-

რუნების რადიკალიზება შეძლო, რაც მარქსის მესამე სამყაროსეული კრიტიკით დაიწყო. ამ თეორიამ დაადასტურა, რომ კაპიტალიზმი არ იგივედება ანაზღაურებად, კონტრაქტირებულ შრომასთან; რომ თავისი არსით, ის არათავისუფალი შრომაა და ფარდა ახადა ჭიპლარულ კავშირს კვლავწარმოების შრომისა და ქალთა სოციალური პოზიციის გაუფასურებას შორის.

ამ პარადიგმულმა ცვლილებამ პოლიტიკური შედეგებიც გამოიღო. მათგან ყველაზე პირდაპირი მარქსისტულ მემარცხენე სლოგანებზე უარის თქმა იყო, როგორცაა „საერთო გაფიცვის“ ან „შრომაზე უარის თქმის“ იდეები, რომლებიც არასოდეს ყოფილა შინ-მშრომელთა მიმართ ინკლუზიური. დროთა განმავლობაში, გაიზარდა აღქმა, რომ ლენინიზმისა და სოციალ-დემოკრატიის ფილტრში გამოვლილი მარქსიზმი მსოფლიო პროლეტარიატის შეზღუდული სექტორის ინტერესებს გამოხატავდა – თეთრკანიანი, ზრდასრული მამაკაცი მშრომელებისას, რომლებიც ამ ძალას დიდნილად იმ ფაქტიდან იღებენ, რომ მუშაობენ კაპიტალისტური ინდუსტრიული წარმოების წამყვან სექტორებში, ტექნოლოგიური განვითარების უმაღლეს დონეებზე.

ამ ყველაფრის პოზიტიური მხარე ის გახლდათ, რომ კვლავწარმოების შრომის აღმოჩენამ შესაძლებელი გახადა გაგება, რომ კაპიტალისტური წარმოება მოიცავს მშრომელის კონკრეტული ტიპის, ისევე როგორც ოჯახის, სექსუალობის, გამრავლების კონკრეტული ფორმის წარმოებას და შესაბამისად, თავიდან განსაზღვრა პირადი სფერო, როგორც წარმოებითი ურთიერთობების ადგილი და ანტიკაპიტალისტური ბრძოლის ტერიტორია. ამ კონტექსტში, აბორტის აკრძალვის პოლიტიკები შეიძლება სამუშაო ძალის მიწოდების ჯაჭვის რეგულირების საშუალებებად გაიშიფროს; შობადობის დონის კოლაფსი და განქორწინებების რიცხვის ზრდა კი, შეიძლება, კაპიტალისტური სამუშაო დისციპლინისადმი წინააღმდეგობის გამოვლინებებად წავიკითხოთ. პირადი პოლიტიკური გახდა, ხოლო კაპიტალსა და სახელმწიფოს, როგორც აღმოჩნდა, ჩვენი სიცოცხლე და კვლავწარმოება ჩვენს საძინებლებში ჰქონდა გადატანილი.

ამ ანალიზის საფუძველზე, 1970-იანი წლების შუა პერიოდში – კაპიტალისტური პოლიტიკების ქმნადობის გადამწყვეტ ერაში, როცა მსოფლიო ეკონომიკის ნეოლიბერალური რესტრუქტურირებისკენ პირველი ნაბიჯები გადაიდგა, ფემინისტებმა შეძლეს დაენახათ, რომ გაღვივებული კაპიტალისტური კრიზისი არამხოლოდ სანარმოებში მიმდინარე ბრძოლებზე პასუხი იყო, არამედ ქალთა მიერ საშინაო შრომაზე უარის თქმბაზეც, როგორც ზრდად წინააღმდეგობაზე აფრიკელი, აზიელი, სამხრეთ ამერიკელი, კარიბიელების ახალი თაობებისა კოლონიალიზმის შემკვიდრობების წინააღმდეგ. ამაში ძირითადი წვლილი დალა კოშტას, ფორტუნატის და სხვათა შრომებს მიუძღვის, რომლებმაც აჩვენეს, რომ საშინაო შრომის წინააღმდეგ ქალთა უხილავმა ბრძოლებმა დაამსხვრია კვლავწარმოების მოდელი, რომელიც ფორდისტული შეთანხმების კომპონენტი იყო. დალა კოშტამ, მაგალითად, შენიშნა, რომ მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, ევროპელი ქალები ჩართულნი იყვნენ გამრავლების წინააღმდეგ მდუმარე გაფიცვაში, რაც შობადობის დონის დაცემასა და იმიგრაციისკენ სახელმწიფო მონოდეტებში გამოვლინდა. ფორტუნატიმ და ბრუტო სიაომ (1976) შეისწავლეს იტალიელ ქალთა მოტივაცია, რაც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ მათი სოფლებიდან გადინების ან ახალი თაობების კვლავწარმოებისაკენ მათი შემობრუნების უკან შეიძლებოდა მდგარიყო, შეისწავლეს კავშირები ქალთა ომის-შემდგომ დამოუკიდებლობის ძიებას, მათ მიერ საკუთარ ბავშვებში ჩადებული ინვესტიციების ზრდასა და მშრომელთა ახალი თაობების ზრდად ბრძოლისუნარიანობას შორის.

1970-იანი წლების შუა პერიოდიდან ეს ბრძოლები უკვე აღარ იყო „უხილავი“, არამედ შრომის სქესობრივი დანაწილებისადმი ღია დაუმორჩილებლობად იქცა, მისი ყველა შედეგისადმი დაუმორჩილებლობით: კაცებზე ეკონომიკური დამოკიდებულებისადმი, სოციალური დაქვემდებარებისადმი, დატუსაღებისადმი შრომის აუნაზღაურებელ, ნატურალიზებულ ფორმაში, სახელმწიფოს მიერ კონტროლირებული გამრავლებისა და სექსუალობისადმი. ფართოდ გავრცელებული არასწორი გაგების საპირისპიროდ, კრიზისი არ შემოფარგლულა

მხოლოდ საშუალო კლასის თეთრკანიანი ქალებით. მეტიც, პირველი ქალთა განმათავისუფლებელი მოძრაობა აშშ-ში, ალბათ, სწორედ შავკანიან ქალთა მოძრაობა იყო. სწორედ „Civil Righth Movement“-ის (სამოქალაქო უფლებების მოძრაობა) მიერ შთაგონებული „Welfare Mothers Movement“ (დედები სოციალური უზრუნველყოფისთვის) გაუძღვა პირველ კამპანიას სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებადი საშინაო შრომის ანაზღაურებისთვის, რომელსაც ქალები ითხოვდნენ მთელი ქვეყნის მასშტაბით, როდესაც ამტკიცებდნენ ქალთა კვლავწარმოების შრომის ეკონომიკურ ღირებულებას და აცხადებდნენ „სოციალური კეთილდღეობის“ უფლებას ქალთა უფლებად.

ქალები აქტიურობდნენ აფრიკის, აზიის, ლათინური ამერიკის გარშემოც, როგორც ეს 1975 წელს, მეხიკოში ქალთა შესახებ ჩატარებულმა გაეროს პირველმა გლობალურმა კონფერენციამ აჩვენა. კონფერენციამ და მისმა შედეგებმა გამოავლინა, რომ კვლავწარმოების გარშემო ქალთა ბრძოლა პოსტკოლონიალისტურ ეკონომიკებში საშინაო მშრომელებში ინვესტიციების ჩადების ზრდისკენ იყო მიმართული და ეს ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო მსოფლიო ბანკის განვითარების გეგმის ჩავარდნაში, რომელიც სოფლის მეურნეობის კომერციალიზაციას გულისხმობდა. აფრიკაში, ქალები ერთმანეთთან შეთანხმებით ამბობდნენ უარს დაჰყოლოდნენ ნებას, ემუშავათ ქმრების მიერ მოყვანილი პროდუქციის გამყიდველებად. ამის ნაცვლად, თვითუზრუნველყოფაზე ორიენტირებულ სოფლის მეურნეობას იცავდნენ და ამ პროცესით, იაფი სამუშაო ძალის კვლავწარმოების ველს (Meillassoux) ექსპლუატაციისადმი წინააღმდეგობის ადგილად გარდაქმნიდნენ. 1980-იან წლებში, ეს წინააღმდეგობა მთავარ მოქმედ ფაქტორად აღიარეს მსოფლიო ბანკის სოფლის მეურნეობის განვითარების პროექტების კრიზისში, რასაც შემდგომ სტატიების სერიები მოჰყვა თემაზე „ქალთა წვლილი განვითარებაში“.

ზემოთ აღწერილი მოვლენების გათვალისწინებით, არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ გლობალიზაციასთან ერთად დაწყებულმა მსოფლიო ეკონომიკის რესტრუქტურისაციამ არამხოლოდ კვლავწარმოების ძირითადი რეორგანიზაცია გამოიწვია, არამედ, კამპანიაც, ქალთა წი-

ნააღმდეგ „პოპულაციის კონტროლის“ სახელით. ქვემოთ, როდესაც შევეცდები შევაფასო გაბატონებული ტენდენციები, მათი სოციალური შედეგები და გავლენა კლასობრივ ურთიერთობებზე, ამ რესტრუქტურიზაციის მთავარ ასპექტებს განვიხილავ. პირველ რიგში, მსურს აგისნათ, თუ რატომ ვიყენებ კვლავ სამუშაო ძალის კონცეფციას, რომელსაც ზოგიერთი ფემინისტი აკრიტიკებს, როდესაც შენიშნავს, რომ ქალები აწარმოებენ ცოცხალ ინდივიდებს – ბავშვებს, ნათესავებს, მეგობრებს და არა სამუშაო ძალას. ეს კრიტიკა მიღებულია – სამუშაო ძალა აბსტრაქციაა – როგორც მარქსი გვეუბნება სისმონდის აზრის გახმოვანებისას: ის „*არაფერია იქამდე, სანამ გაიყიდება*“ და მოიხმარება (1990:277). თუმცა, მე ამ კონცეფციას რამდენიმე მიზნით ვინარჩუნებ. პირველ რიგში, მსურს მივუთითო იმ ფაქტზე, რომ კაპიტალისტურ საზოგადოებაში კვლავწარმოების შრომა არ არის საკუთარი თავის ან სხვების თავისუფალი კვლავწარმოება – ჩვენი ან მათი სურვილების შესაბამისად. რამდენადაც ის პირდაპირ ან ირიბად ხელფასზე იცვლება, კვლავწარმოების შრომა ყველა ეტაპზე ექვემდებარება კაპიტალისტური ორგანიზებისა და წარმოებითი ურთიერთობების მიერ მისთვის დაწესებულ პირობებს. სხვა სიტყვებით, საშინაო შრომა არ არის თავისუფალი აქტივობა. ის „*კაპიტალისტური წარმოების ყველაზე ჩაუნაცვლებელი საშუალებების – მშრომელის წარმოება და კვლავწარმოება*“ (Ibid), ის არსებითად ექვემდებარება შეზღუდვებს, რომლებიც შემდეგი ფაქტიდან მომდინარეობს: მისმა პროდუქტმა შრომის ბაზრის მოთხოვნები უნდა დააკმაყოფილოს.

მეორე მიზეზი ის არის, რომ „სამუშაო ძალის“ კვლავწარმოებაზე მითითება ააშკარავებს კვლავწარმოების შრომაში არსებულ შინაგან წინააღმდეგობას და, ამასთან ერთად, ამ შრომის არასტაბილურ, პოტენციურად გაქრობად ხასიათს. რამდენადაც სამუშაო ძალას არსებობა მხოლოდ ცოცხალ ინდივიდში შეუძლია, მისი კვლავწარმოება, იმავე დროს, უნდა იყოს ყველა იმ სასურველი ატრიბუტისა თუ შესაძლებლობის ქმნადობის და ღირებულების მინიჭების პროცესი, რაც შრომის ბაზრის მიერ გარედან დაწესებულ სტანდარტებს შეესაბამება. რამდენადაც შეუძლებელია, გაავლო ხაზი ცოცხალ ადამიანსა

და მის სამუშაო ძალას შორის, იმდენად შეუძლებელია გაავლო ხაზი კვლავწარმოების შრომის ამ ორ ასპექტს შორის, თუმცა, ამ კონცეფციის შენარჩუნება ამჟღავნებს მათ შორის დაძაბულობას, პოტენციურ დაშორებას, როდესაც გვთავაზობს კონფლიქტების, წინააღმდეგობების, აჯანყებების სამყაროს, რომლებსაც პოლიტიკური მნიშვნელობა აქვს. სხვა ყველაფერთან ერთად (მაგალითად, იმასთან, რომ ეს გავება გადამწყვეტი იყო ქალთა განმათავისუფლებელი მოძრაობისთვის), ის გვეუბნება, რომ შეგვიძლია ვიბრძოლოთ საშინაო შრომის წინააღმდეგ იმ შიშის გარეშე, რომ დავანგრევთ ჩვენს საზოგადოებებს, რადგან ეს შრომა აპატიმრებს როგორც კვლავწარმოებლებს, ისე წარმოებულებს.

პოსტმოდერნული ტრენდების საწინააღმდეგოდ, მსურს, ასევე დავიცვა ის, რომ კვლავ ერთმანეთისგან გამოვყოფ წარმოებას და კვლავწარმოებას. აქ ერთი მნიშვნელოვანი აზრია, რომელიც ბუნდოვანს ხდის განსხვავებას ამ ორს შორის. 1960-იანი წლების ბრძოლებმა ევროპასა და აშშ-ში, განსაკუთრებით კი სტუდენტურმა და ფემინისტურმა მოძრაობებმა, კაპიტალისტურ კლასს ასწავლა, რომ მშრომელთა მომავალი თაობების კვლავწარმოებაში ინვესტიცია აღარ არის საჭირო, რომ ეს არ არის შრომის პროდუქტიულობის ზრდის გარანტია. ამრიგად, არამხოლოდ სახელმწიფოს ინვესტიცია შემცირდა სასტიკად სამუშაო ძალის კვლავწარმოებაში, არამედ რეორგანიზაცია განიცადა თავად კვლავწარმოების აქტივობებმაც, ღირებულების მწარმოებელ იმ სერვისებად გარდაქმნით, რომელშიც მშრომელებს ფულის გადახდა შეუძლიათ. ამ გზით, კვლავწარმოების აქტივობების წარმოებული ღირებულება დაუყოვნებლივ რეალიზდება და აღარ არის დამოკიდებული მათ მიერ კვლავწარმოებული მშრომელების შესრულებულ შრომაზე. თუმცა, როგორც ქვემოთ ვაჩვენებ, მომსახურების სექტორის გაფართოებას არ აღმოუფხვრია სახლის ბაზაზე, აუნაზღაურებელი კვლავწარმოების შრომა და არც შრომის სქესობრივი დაყოფა, რომელშიც ეს შრომაა ჩაშენებული, რაც კვლავ განაცალკევებს ერთმანეთისგან წარმოებასა და კვლავწარმოებას, როგორც ამ აქტივობების სუბიექტების, ისე ხელფასისა და მისი უქონლობის მადისკრიმინირებელი ფუნქციის თვალსაზრისით.

და ბოლოს, მე ვსაუბრობ „კვლავწარმოების“ და არა „აფექტურ“ შრომაზე, რადგან სპინოზიანური ინტერპრეტაციის შემთხვევაშიც კი, ტერმინი „აფექტური“ მხოლოდ შეზღუდულ ნაწილს აღწერს იმ შრომისა, რასაც ადამიანური არსებების კვლავწარმოება მოითხოვს და, ასევე, აქრობს კვლავწარმოების შრომის ფემინისტური კონცეფციის რევოლუციურ პოტენციალს, რომელიც, ამ შრომაში არსებული შინაგანი წინააღმდეგობების გამოამკარავებით, აღიარებს ალიანსების შესაძლებლობას, თანამშრომლობის ფორმებს მწარმოებლებსა და კვლავწარმოებლებს – დედებსა და ბავშვებს, მასწავლებლებსა და სტუდენტებს, ექთნებსა და პაციენტებს შორის.

კვლავწარმოების შრომის ამ განსაკუთრებული მახასიათებლის გათვალისწინებით, მოდით დავსვათ კითხვა: როგორ რესტრუქტურირდა გლობალურ ეკონომიკაში სამუშაო ძალის კვლავწარმოება? რაში გამოიხატება ამ რესტრუქტურის გავლენა მშრომელებზე და განსაკუთრებით ქალებზე, როგორც კვლავწარმოების შრომის მთავარ, ტრადიციულ სუბიექტებზე? საბოლოოდ, რა უნდა ვისწავლოთ ამ რესტრუქტურისგან, რომელიც კაპიტალისტური განვითარებისა და მარქსისტული თეორიის როლს ეხება ჩვენი დროის ანტიკაპიტალისტურ ბრძოლებში? ჩემი პასუხი ამ კითხვებზე ორ ნაწილად იყოფა – ჭერ მოკლედ განვიხილავ გლობალიზაციის მიერ წარმოებულ მთავარ ცვლილებას სოციალური კვლავწარმოების საერთო პროცესსა და კლასობრივ ურთიერთობებში, რომ შემდეგ უფრო ფართოდ ვიმსჯელო კვლავწარმოების შრომის რესტრუქტურისგან.

გაუსაძლისის სახელდება. პირველადი დაგროვება და კვლავწარმოების რესტრუქტურისგან

არსებობს ხუთი ძირითადი გზა, რომელთა მეშვეობითაც მსოფლიო ეკონომიკის რესტრუქტურისგან, რომელსაც ჩვენ „გლობალიზაციას“ ვუწოდებთ, უპასუხა 1960-იან და 1970-იან წლებში წარმოებული ბრძოლების ციკლებს და გარდაქმნა კვლავწარმოებისა და კლასობრივი ურთიერთობების მონაცემი.

პირველი შრომის ბაზრის გაფართოება იყო. გლობალიზაციამ ისტორიული ნახტომი შექმნა მსოფლიო პროლეტარიატის მოცულობის თვალსაზრისით, ქალთა დასაქმების ზრდით და იმ გლობალური პროცესის მეშვეობით, რომელმაც მილიონობით ადამიანი დააშორა თავის მიწას, სამსახურსა და „სამომხმარებლო უფლებებს“. გასაკვირი არ არის, რომ გლობალიზაციამ საკუთარი თავი პირველადი დაგროვების პროცესად წარმოიდგინა. ამ პროცესმა სხვადასხვა ფორმად მიიღო: I. ჩრდილოეთში მოხდა ინდუსტრიული დეკონცენტრაცია და ადგილმონაცვლეობა, ისევე, როგორც შრომის ფლექსიბილიზაცია და პრეკარიზაცია; II. ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებში მოხდა ინდუსტრიების სახელმწიფოსგან მონყვევა და სოფლის მეურნეობის დეკოლექტივიზაცია, ასევე, კეთილდღეობის პრივატიზაცია; III. სამხრეთში: ლიბერალიზაციის იმპორტი, ვალუტის გაუფასურება, წარმოების მაკლიზაცია² და „სტრუქტურული რეგულირება“. მიზანი ყველგან ერთი და იგივე იყო – თვითკმარი ეკონომიკების განადგურება, მწარმოებლების დაშორება თვითუზრუნველყოფის საშუალებებისაგან, რათა მილიონობით ადამიანი მონეტარულ შემოსავალზე გამხდარიყო დამოკიდებული მაშინაც კი, როცა ხელი აღარ მიუწვდებოდათ ანაზღაურებად დასაქმებაზე. კაპიტალისტურმა კლასმა მსოფლიო შრომის ბაზრის მეშვეობით კიდევ ერთხელ მიაღწია საწყის წერტილს, თავიდან დააფუძნა დაგროვების პროცესი და შრომისა და წარმოების ხარჯები შეკვეცა. შრომის ბაზარს ორი მილიარდი ადამიანი დაემატა. სწორედ ეს მიუთითებს იმ თეორიების სიცრუეზე (იხ. ნეგრი და ჰარდტი „მასებსა“ და „იმპერიაში“), რომლებიც ამტკიცებენ, რომ კაპიტალიზმი აღარ მოითხოვს ცოცხალი შრომის მასიურ წილს, რადგან ნელ-ნელა წარმოების ავტომატიზაციისკენ იწვევლებს.

მეორე: კაპიტალის დეტერიტორიალიზაციამ და ეკონომიკური აქტივობების ფინანსიალიზაციამ, როგორც ჩანს, კაპიტალი იმ შეზღუდვე-

2 მაკლიზაცია (Maquilization) – მოდის Maquiladora-დან; მექსიკაში, აშშ-ს და მექსიკის საზღვართან განთავსებული კონვეიერული წარმოების ქსელი, რომელიც საწარმოებს გადასახადებისგან და ვალდებულებებისგან ათავისუფლებს. ეს საწარმოები ძირითადად აგროვებენ ნედლე მასალას, რომელსაც ამუშავებენ, ფუთავენ და საბოლოო პროდუქტის სახით საექსპორტოდ ამზადებენ. (მთარგმ. შენიშვნა)

ბისგან გაათავისუფლა, რომლებიც მას შრომითი ექსპლუატაციისა და ექსპროპრიაციის წინააღმდეგ ბრძოლამ დაუწესა.

მესამე, სახელმწიფოს მიერ სამუშაო ძალის კვლავწარმოებაში ინვესტიციის შეწყვეტამ (სტრუქტურული რეგულირების პოლიტიკების შედეგად, „სოციალური კეთილდღეობის სახელმწიფოს“ ჩამოშლის და სახელმწიფო-სოციალიზმის დანგრევის შედეგად) მასობრივად შეამცირა პენსიები, ჯანდაცვის სერვისები, საჯარო ტრანსპორტი, დაანესა მათზე მაღალი სამომხმარებლო ფასები, ინდივიდებს თავიანთი კვლავწარმოების ხარჯის მთლიანად საკუთარ თავზე აღება აიძულა. 1960-იანი წლების ბრძოლებმა კაპიტალს ასწავლა, რომ სამუშაო ძალის კვლავწარმოებაში ინვესტიცია აღარ არის საჭირო; აღარ არის აუცილებელი, ის ნიშნავდეს შრომის უფრო მაღალ პროდუქტიულობას.

მეოთხე იყო კაპიტალის მიერ „ბუნებრივი რესურსების“ თავისუფალი აპროპიაციისა და ექსპლუატაციის უზარმაზარი გაფართოება. ძირითადად „ვალის დაბრუნებისა“ და „სტრუქტურული რეგულირების“ მექანიზმებით, აფრიკულ და აზიურ ქვეყნებს მოუწიათ, გაეყიდათ საკუთარი ტყეები, დაეშვათ უზარმაზარი ფართობების მიწების ექსპროპრიაცია/პრივატიზება, რომლებიც მანამდე სამშობლო იყო ფართო მოსახლეობისთვის და შესაძლებელი გაეხადათ იქიდან მინერალური რესურსების ამოღება.

რომ გავაერთიანოთ, ამ ტრენდებმა კაპიტალის დაგროვებაში კულმინაციური ნახტომი მოიტანა, თუმცა, მსოფლიო მასშტაბით სამუშაო ძალის დრამატული გაუფასურება და სოციალური კვლავწარმოების ჩამორჩენა გამოიწვია; გააუქმა ყველა სოციალური კონტრაქტი და შრომითი ურთიერთობების დერეგულაცია მოახდინა. შედეგად, ჩვენ მოვესწარით შრომის არათავისუფალი ფორმების ფართომასშტაბიან დაბრუნებას. მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციით, განსაკუთრებით კი, შრომის კომპიუტერიზაციითა და კაპიტალის დეტერიტორიალიზაციით, შეიქმნა ეკონომიკური სისტემა, რომელმაც შესაძლებელი

გახდა პრიმიტიული დაგროვების პერმანენტული პროცესი (Werlhof), რაც არამხოლოდ „კომუნიზმის პაკეტებს“ ანადგურებს, მშრომელებმა საუკუნეზე მეტხიანი ბრძოლით რომ მოიპოვეს, არამედ ძირს უთხრის ჩვენ მიერ „საერთოს წარმოებასაც“. ამ თვალსაზრისით, შეუძლებელია გავიზიაროთ ჰარტისა და ნეგრის ოპტიმიზმი (იხ. „იმპერია“ და „მასები“), რომლებიც ამტკიცებენ, რომ შრომის კომპიუტერიზაციითა და ინფორმაციული რევოლუციით ჩვენ მარქსის მიერ „გრუნდრისეში“ განჭვრეტილ ტოტალური ავტომატიზაციის იმ ფაზაში შევდივართ, როცა კაპიტალისტურ წარმოებას აღარ დასჭირდება ცოცხალი შრომა, როცა სამუშაო დრო აღარ იქნება ღირებულების საზომი, რომ შრომის დასასრული აქვე ახლოსაა და ის მხოლოდ საკუთრებითი ურთიერთობების ცვლილებაზე დამოკიდებული.

ცალ-ცალკე აღებული ამ გარდასახვის ასპექტები, მაგალითად, შრომის ფლექსიბილიზაცია და პრეკარიზაცია, შეიძლება განმათავისუფლებელ ალტერნატივებადაც კი მოგვეჩვენოს (მაგალითად, 9-დან 5-მდე სამუშაო რეჟიმი), თუ უმშრომელო საზოგადოების მოლოდინი არ გვაქვს. მაგრამ მშრომელებისა და კაპიტალის ურთიერთობის ტოტალობის თვალსაზრისით, ეს ასპექტები კაპიტალის ძალაუფლების უტყუარი გამოვლინებებია, რითიც ის ახდენს მშრომელების დეკონცენტრაციას და აღმოფხვრის ანაზღაურებად სამუშაო ადგილებზე ორგანიზებულ, ეფექტიან ბრძოლას. უკან გადადგმული ნაბიჯია, ასევე, წარმოების სექტორის სახელმწიფოსგან დაშორება და სამუშაო ძალაში ინვესტიციის შეწყვეტაც, როგორც კაპიტალისტურ, ისე ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებში – მოჩვენებითი პასუხი აჯანყებაზე სიცოცხლის ბიუროკრატიზაციის წინააღმდეგ, სოციალისტურ და კეთილდღეობის სახელმწიფოებში რომ იდგა. ეს კაპიტალის ძალაუფლების გამოხატულებაა, გადახაზოს ყველა სოციალური კონტრაქტი, გააუქმოს ყველა სახელშეკრულებო ურთიერთობა და დააბრუნოს მდგომარეობა, სადაც მშრომელების ერთადერთი გარანტია ყოველგვარი უსაფრთხოების – მათ შორის ანაზღაურების, ბენეფიტების, დასაქმების აბსოლუტური დეფიციტია. რომ შევაჯამოთ, სოციალური კვლავწარმოების კუთხით, ვხედავთ, რომ ტექნოლოგიური ნახტომი, რომელიც წარმო-

ების კომპიუტერიზაციით გახდა შესაძლებელი, დაფუძნებული იყო სოციალური, ეკონომიკური და ეკოლოგიური სიმდიდრის წარმოუდგენელ განადგურებაზე, ექსპლუატაციის უზარმაზარ მასშტაბსა და შრომის გაუფასურებაზე, ისევე როგორც მსოფლიო პროლეტარიატის შიგნით გახლეჩვის გაღრმავებაზე.

ამ მოვლენების ეკონომიკური და სოციალური შედეგები დრამატული იყო. მთელ მსოფლიოში დაეცა რეალური შემოსავლები და დასაქმების დონე. თავის შენახვის ბუნებრივ საშუალებებზე წვდომა მკვეთრად შემცირდა, გადატაკება და შიმშილიც კი, ფართოდ გავრცელებული ფენომენი გახდა, მათ შორის, განვითარებულ ქვეყნებში. უკანასკნელი ანგარიშის მიხედვით, აშშ-ში 37 მილიონი ადამიანი შიმშილობს. შრომის დამზოგავი ტექნოლოგიების შემოტანის შედეგად მოსალოდნელი შემცირების მიუხედავად, სამუშაო დღე და შრომითი ცხოვრება მაქსიმუმამდე გაიზარდა, რამაც „მოცალეობის დრო“ და პენსიაზე გასვლა უტოპიად აქცია. აშშ-ში, სამ სხვადასხვა სამსახურში შეთავსებით მუშაობა დღეს მშრომელთა უმრავლესობისთვის აუცილებლობაა; უამრავი მათგანი 60-70 წლის ასაკში უბრუნდება შრომით ბაზარს, უპენსიოდ დარჩენის გამო. ამასობაში ტყეების, ოკეანური წყლების, მარჯნის რიფების, ცხოველების, ბოსტნეულის სახეობების კორპორატიულმა დესტრუქციამ ისტორიულ პიკს მიაღწია, ისევე როგორც კონფლიქტმა და საომარმა მდგომარეობამ არამხოლოდ კაპიტალისტებსა და მშრომელებს შორის, არამედ თავად მშრომელებშიც, რომლებიც შემცირება-დი რესურსებისთვის იბრძვიან (McMurtry: 105-111).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ასევე გავხდით არათავისუფალი შრომის დაბრუნების და მუშათა კლასის მზარდი კრიმინალიზაციის მომსწრენი, მასობრივი დაპატიმრებებით (XVII საუკუნის „დიდ დატუსაღებას“ რომ გვაგონებს) და პროლეტარიატის კანონის ძალით ფორმირებით უსაბუთო ემიგრანტებად, არალეგალურ მშრომელებად, უკანონო საქონლის მწარმოებლებად, სექსმუშაკებად – ეს არის პროლეტარების მასები, რომლებიც ჩრდილში მუშაობენ და გვახსენებენ უუფლებო მშრომელთა პოპულაციებს, რომელთა შორისაც იყვნენ მონები, კო-

ლონიალური სუბიექტები, დღიურ გასამრჯელოზე მომუშავე პირები, მსჭავრედებულები და უსაბუთოები – რაც კაპიტალის დაგროვებისთვის სტრუქტურულ აუცილებლობად რჩება.

განსაკუთრებით სასტიკი იყო ახალგაზრდებზე შეტევა, კერძოდ კი, შავკანიან ახალგაზრდებზე, „შავი ძალაუფლების“ მემკვიდრეობის შთამომავლებზე, თუმცა, თავის მხრივ, 1968 წლის გამაფრთხილებელ გაფიცვასა და მღელვარებაზეც – ახალგაზრდების უფრო ფართო პოპულაციებზე, რომელთაც არაფერი დაუთმეს: არც დასაქმების შესაძლებლობა, არც განათლებაზე წვდომა. შესაბამისად, არათუ გასაკვირი, არამედ მრავლისმეტყველიც კია, რომ კვლავწარმოების რესტრუქტურების თანმდევ სოციალურ შედეგებს შორის იყო ახალგაზრდებში თვითმკვლელობის ზრდა, ისევე როგორც ქალებისა და ბავშვების წინააღმდეგ ძალადობის ზრდა, ბავშვთა მკვლელობების ჩათვლით.

რა თქმა უნდა, მშრომელთა კვლავწარმოებაზე ამგვარი შეტევა უპასუხოდ არ დარჩენილა. აშშ-ში საკრედიტო ფულის მოხმარების ფართოდ გავრცელება უნდა მოვიაზროთ პასუხად შემოსავლების დაცემაზე, როგორც იმ ქაშაშების შემოტერის პოლიტიკის უარყოფა, რომელიც ხელფასების ვარდნის შემდეგ დაწესდა. მსოფლიოს მასშტაბით გაზრდილმა მოძრაობების აქტივობამ, გლობალიზაციის თითოეული ასპექტი გამოწვევის წინაშე დააყენა. ეს ნაწილობრივ ხსნის ომისა და კრიზისის, როგორც დაგროვების საფეხურების აუცილებლობას. სოციალური კვლავწარმოების ლინზით გლობალურ ეკონომიკაზე დაკვირვების შემდეგად ასევე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ინტერნეტის გაჩენის მიუხედავად, არ გაღვივებულა სოციალური თანამშრომლობა და კომუნიკაცია. გლობალიზაციამ არამხოლოდ „საერთოს წარმოებისთვის“ საჭირო ძირითად მატერიალურ პირობებს გამოუთხარა ძირი, რაც მიწისა და ბუნებრივი რესურსების საერთო ფლობას გულისხმობს, არამედ, ნაცვლად იმისა, რომ მსოფლიო წესრიგი ერთმანეთზე თანასწორად დამოკიდებული მიმოქცევების ქსელებად გარდაექმნა – როგორც ლიბერალ ეკონომისტებს, თომას ფრიდმანის

მსგავს ფურნალისტებს, ისე მარქსისტ ავტონომისტებს, მაგალითად, ნეგრის, სჭეროდათ – მან მსოფლიო წესრიგის, როგორც პირამიდული სტრუქტურის რეკონსტრუქცია მოახდინა, უთანასწორობისა და პოლარიზაციის გაზრდით და იმ იერარქიების გაღრმავებით, რომლებიც ისტორიულად შრომის სქესობრივი და საერთაშორისო დანაწილებით ხასიათდება, რითიც ძირი გამოუთხარა ქალთა განმათავისუფლებელ მოძრაობასაც და ანტიკოლონიალისტურ ბრძოლასაც.

პირველადი დაგროვების სტრატეგიული ცენტრი ყოფილი კოლონიალური სამყარო იყო, კაპიტალისტური სისტემისგან ისტორიულად დაუცველი მონობისა და პლანტაციების ადგილი. სწორედ აქ გავხდით მომსწრენი ყველაზე რადიკალური ექსპროპრიაციის და გაღარიბების, სახელმწიფოს მიერ ინვესტიციის შეწყვეტისა და შრომის გაუფასურების. ეს მოვლენები საკმაოდ კარგად არის დოკუმენტირებული. 1980-იანი წლებიდან დაწყებული უმუშევრობა, როგორც სტრუქტურული რეგულირების პოლიტიკების შედეგი, მესამე სამყაროს ქვეყნებში იმდენად მაღალ ნიშნულამდე ავიდა, რომ USAID-მა შეძლო მშრომელებისთვის იმაზე უკეთესი არაფერი შეეთავაზებინა, ვიდრე საკვები იყო შრომისას. ხელფასები იმდენად შემცირდა, რომ მაკილაში მშრომელი ქალების მონათხრობის მიხედვით, რძეს – ჭიქობით, კვერცხს ან პომიდორს კი ცალობით ყიდულობდნენ. მოხდა მთელი მოსახლეობების დემონეტიზაცია, პარალელურად კი მათ მიწებს სამთავრობო პროექტები უცხოელი ინვესტორებისთვის გადასაცემად ითვისებდნენ. დღეს აფრიკის მოსახლეობის ნახევარი გადაუდებელ დახმარებას იღებს (Moyo and Yeros). დასავლეთ აფრიკაში, ნიგერიდან ნიგერამდე თუ განამდე, შეწყდა ელექტროენერჯია, გაითიშა ნაციონალური ქსელები, რამაც მათ, ვისაც ამის შესაძლებლობა ჰქონდა, უბიძგა, ინდივიდუალურად შეეძინათ გენერატორები, რომელთა ხმაური ახლა ღამეებშია შეზრდილი და ადამიანებს ძილსაც კი ურთულებს. სახელმწიფო ჯანდაცვისა და განათლების ბიუჯეტი, ფერმერთა სუბსიდიები, ბაზისური საჭიროებების მხარდაჭერის ფორმები – ყველაფერი შეიკვეცა, აორთქლდა, გამოიშინა. შედეგად, ეცემა სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა და ხელახლა გამოჩნდა ის ფენომენები, რომლებიც კა-

პიტალიზმს, სავარაუდოდ, დიდი ხნის წინ უნდა გაექრო სამყაროდან: შიმშილი, განმეორებადი ეპიდემიები, ომები, კუდიანებზე ნადირობაც კი. მაიკ დევისმა ამ სიტუაციის აღსაწერად გამოიყენა ფრაზა „ჭურღმულების პლანეტა“, მაგრამ ალბათ უფრო სწორი იქნებოდა, გვეთქვა „გეტოების პლანეტა“, გლობალური აპართეიდის რეჟიმი.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ სტრუქტურული რეგულირების პოლიტიკებისა და სავალო კრიზისის გავლით მესამე სამყაროს ქვეყნები იძულებულნი გახდნენ, საკვების წარმოება საშინაო სფეროდან ბაზარზე ექსპორტისკენ მიემართათ, სახნავი მიწები საკვები მარცვლეულის წარმოებიდან რესურსების ექსტრაქციისთვის განკუთვნილ ტერიტორიებად და ბიოსანვავის წარმოებად გარდაექმნათ, მთლიანად გაეჩხათ ტყეები და ისინი ყველანაირი ნარჩენების ნაგავსაყრელებად ან ფარმაცევტულ გენებზე მონადირეთათვის დასატაცებელ არელებად ექციათ, მაშინ, უნდა დავასკვნათ, რომ საერთაშორისო კაპიტალის გეგმაში დღეს მსოფლიო რეგიონებია მონიშნული „ნულოვანი კვლავწარმოებისთვის“. ნამდვილად, ჩვენ ვხედავთ, რომ სიკვდილის ძალაუფლება ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორც ბიოძალაუფლება კაპიტალისტური ურთიერთობების ფორმირებაში; როგორც საშუალება არასასურველი მშრომელების გაფანტვის, არასაჭირო წინააღმდეგობების გაბნევის, შრომის წარმოების ხარჯის შესამცირებლად.

ყოველივე ზემოთქმული იმის საზომდაც გამოგვადგება, თუ რამდენად ჩამორჩა მესამე სამყაროში სამუშაო ძალის კვლავწარმოება, როგორ აღმოჩნდა მილიონობით ადამიანი გაუგონარი სირთულეების წინაშე, მათ შორის, სიკვდილისა და თავისუფლების აღკვეთის პერსპექტივის წინაშე, მიგრაციის გამო. ცხადია, მიგრაცია არ არის მხოლოდ „საჭიროება“, არამედ არჩევანია, ბრძოლის უფრო ინტენსიური შრიდან გაქცევა; საშუალებაა, რომ თავიდან დაიბრუნო მოპარული სიკეთეები (Yann Moulier Boutang, Papadopoulos, Mezzadra). ისიც მართალია, რომ მიგრაციამ ავტონომიური ხასიათი შეიძინა, რაც მისი, როგორც მარეგულირებელი მექანიზმის გამოყენებას ართულებს. თუმცა, ეჭვგარეშეა, რომ მილიონობით ადამიანი ტოვებს საკუთარ ქვეყანას,

რადგან მათ აღარ შეუძლიათ იქ საკუთარი თავის კვლავწარმოება. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინო ხდება, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მიგრანტების ნახევარი ქალია, რომელთაგანაც მრავალი დაქორწინებულია და ჰყავს ბავშვები, რომლებიც უნდა დატოვოს. ეს პრატიკა ძალიან უჩვეულოა ისტორიულად. არიან ისეთებიც, ვინც რჩებიან, არა ინიციატივების ნაკლებობის ან ტრადიციული შეზღუდვების გამო, არამედ იმიტომ, რომ იღებენ პასუხისმგებლობას საკუთარი ოჯახების კვლავწარმოებაზე. სწორედ ისინი არიან, ვინც – ხშირად თავად საკვების გარეშე დარჩენილნი – დარწმუნდებიან, რომ ბავშვებს აქვთ საკვები – დარწმუნდებიან, რომ მოხუცები და ავადმყოფები მოვლილები არიან. ამრიგად, როცა ასობით ათასობით ადამიანი მიდის წლების განმავლობაში დამცირებასა და გაუცხოებასთან შესახვედრად, ტანჯვაში საცხოვრებლად, რომ ვერ მისცემს მისთვის საყვარელ ადამიანებს ზრუნვას, რომელსაც სხვებს აძლევს მსოფლიოს გარშემო, ჩვენ ვხვდებით, რომ რაღაც ძალიან დრამატული ხდება მსოფლიო კვლავწარმოების ორგანიზების პროცესში.

მიუხედავად ამისა, უნდა უარვყოთ დასკვნა, რომლის მიხედვითაც გლობალიზაციის მსხვერპლთა მიმართ საერთაშორისო კაპიტალისტური კლასისთვის დამახასიათებელი ინდიფერენტულობა იმის მტკიცებულებაა, რომ კაპიტალს აღარ სჭირდება ცოცხალი შრომა. რეალურად, ადამიანური სიცოცხლის ფართომასშტაბიანი განადგურება კაპიტალიზმის სტრუქტურული კომპონენტი იყო მისი დასაწყისიდანვე, როგორც მშრომელთა დაგროვების აუცილებელი შემადგენელი, რაც გარდაუვლად ძალადობრივი პროცესია. განმეორებითი „კვლავწარმოების კრიზისი“, რომელსაც უკანასკნელი ათწლეულების განმავლობაში აფრიკაში მოვესწარით, სწორედ ამ დიალექტიკაშია ფესვადგმული. ასევე, არაკონტრაქტირებული შრომის დაბრუნება და ფენომენები, რომლებიც „თანამედროვე სამყაროში“ ზიზღს იწვევს – მასობრივი დაპატიმრებები, სისხლის, ორგანოების, ადამიანური ნაწილების ტრაფიკი – სწორედ ამ კონტექსტში უნდა გვესმოდეს. კაპიტალიზმი სასათბურე პირობებს უქმნის კვლავწარმოების პერმანენტულ კრიზისს და თუ ეს ადრე უფრო მეტად თვალსაჩინო არ იყო, მხოლოდ

იმიტომ, რომ „ადამიანური კატასტროფები“, რომლებიც მან გამოიწვია, ისტორიულად ექსტერნალიზებული იყო, ჩაკეტილი იყო კოლონიებში და, ამიტომ, უხილავი და რაციონალიზებულიც, როგორც კულტურული ჩამორჩენილობის, ტრაიბალიზმის, ცრუ ტრადიციებისადმი მიჯაჭვულობის ეფექტები. ეს „ექსტერნალიზაცია“ დღესაც გრძელდება, ისევე, როგორც მისი იდეოლოგიური შეფუთვა. ეკონომიკური და სოციალური დემინტეგრაცია, რომელსაც მესამე სამყაროს მრავალი ქვეყანა ეკონომიკური ლიბერალიზაციის შედეგად განიცდის, რაციონალიზებულია კოლონიალური იდეოლოგიის განახლებით, რომელიც ადანაშაულებს მსხვერპლს, როდესაც ეყრდნობა სამყაროებს შორის ზრდად დისტანციურობას და სხვებზე შფოთვას, რაც რესურსების შემცირების ხილულმა პროცესმა წარმოშვა.

და ბოლოს, გლობალიზაცია იმდენად უშეცდომოდ აჩვენებს წარმოების ტექნოლოგიზაციის საზღაურს, რომ ჩვენთვის წარმოუდგენელი ხდება საუბარი ისე, როგორც მარქსი საუბრობს „გრუნდრისეში“ „კაპიტალის ცივილიზატორულ გავლენაზე“ და მის მიერ „ბუნების უნივერსალურ აპროპრიაციასთან“ მიმართებაზე, ისევე როგორც „მის მიერ საზოგადოების სხვადასხვა სტადიების წარმოებაზე [სადაც].. ბუნება ხდება მარტივი ობიექტი კაცობრიობისთვის, ნმინდა გამოყენების საგანი, [სადაც] ის წყვეტს იყოს აღიარებული, როგორც ძალა მის საკუთარივე უფლებაში; ხოლო თეორიული გაცნობიერება მისი დამოუკიდებელი კანონებისა გვევლინება, მხოლოდ როგორც ხერხი, რომელიც შექმნილია იმისთვის, რათა დაექვემდებაროს ადამიანურ საჭიროებებს, როგორც მოხმარების ობიექტი ან წარმოების საშუალება“. (Grundrisse, quoted by McLellan : 363-4)

სწორედ როგორც ფოლადის ქარხნებს, ისევე კომპიუტერებსაც, გააჩნია – მათ მასალებს, მათ ფაბრიკაციას და ფუნქციონირებას – გარემოსთვის მნიშვნელოვანი დამაბინძურებელი ეფექტი. როგორც ძველი, ისე ახალი მანქანები პლანეტას ანადგურებენ ისე, რომ ცოცხლად დარჩენა – როგორც პოლონეთში უკანასკნელმა კონფერენციამ აჩვენა – პოლიტიკური მოთხოვნა გახდა. ამ შემთხვევაშიც, ამ თემაზე იმ-

დენი გვესმის ყოველდღიურად, რომ უკვე გვიჭირს კიდევ ვიმეოროთ ის, რაც ისედაც ცხადია. მაგრამ პოლიტიკის შემქმნელთა ნების არარსებობა და უძლურება, შეცვალონ კაპიტალის კურსი, მათ წინაშე დაგროვილი გლობალური დათბობის მტკიცებულებისა თუ სხვა, მიმდინარე კატასტროფების მიუხედავად, არამხოლოდ იმას აჩვენებს, რომ „კაპიტალიზმი არამდგრადია“ (Dalla Costa), არამედ იმასაც, რომ მისგან ტექნოლოგიურად თავის დაღწევის ნებისმიერი ოცნება აბსურდია, წარმოუდგენელია.

კვლავწარმოების შრომა, ქალთა შრომა და გენდერული ურთიერთობები გლობალურ ეკონომიკაში

სწორედ ამ ფონზე უნდა დავსვათ კითხვა, თუ როგორ ხორციელდება კვლავწარმოების შრომა გლობალურ ეკონომიკაში და როგორ ჩამოაყალიბა კვლავწარმოების შრომის ტრანსფორმაციამ შრომის სქესობრივი დაყოფა და ქალებსა და კაცებს შორის ურთიერთობა. წარმოებასა და კვლავწარმოებას შორის არსებით განსხვავებებს აქაც დავინახავთ. პირველი განსხვავება, რომელსაც შევნიშნავთ, მდგომარეობს ფაქტში, რომ რამდენადაც წარმოებამ ნახტომისებრი ტექნოლოგიური რესტრუქტურიზაცია განიცადა მსოფლიო ეკონომიკის ძირითად სივრცეებში, „საშინაო შრომის“ სფეროში არავითარი ტექნოლოგიური ნახტომი არ მომხდარა. მეტიც, სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისთვის საზოგადოებრივად აუცილებელი შრომა მნიშვნელოვნად შემცირდა. ჩრდილოეთში, პერსონალური კომპიუტერი მონაწილეობს პოპულაციის მცირე ნაწილის კვლავწარმოებაში – შოპინგში, სოციალიზაციაში, ინფორმაციის შეგროვებასა და, გარკვეულწილად, სექს-სამუშაოც კი შეიძლება, დღეს ონლაინ შესრულდეს. იაპონური კომპანიები საუბრობენ პარტნიორული ურთიერთობებისა და დანყვილების რობოტიზაციაზე. მათ გამოგონებებს შორისაა ექთანი რობოტები (nursebots), რომლებიც აბანავებენ ხანდაზმულებს (Folbre) და ინტერაქტიური შეყვარებული, რომელიც მომხმარებლის მიერ, მისი ფანტაზიებისა და სურვილების შესაბამისად იწყობა, მაგრამ ტექნო-

ლოგიურად ყველაზე განვითარებულ ქვეყნებშიც კი, საშინაო შრომა არ შემცირებულა. მეტიც, მან მარკეტიზაცია და რედისტრიბუცია განიცადა, რაც ძირითადად ემიგრანტებს დაანვთ მხრებზე, სამხრეთიდან და ყოფილი სოციალისტური ქვეყნებიდან და რაც მთავარია, მას კვლავ ქალები ასრულებენ. ეს იმით აიხსნება, რომ სასაქონლო წარმოებისგან განსხვავებით, ადამიანური არსებების კვლავწარმოება არსებითად დაუყვანელია მექანიზაციაზე, რამდენადაც ის კომპლექსური საჭიროებების დაკმაყოფილებას გულისხმობს, რომლებშიც განუყრელად ერთიანდება ფიზიკური და აფექტური ელემენტები და მოითხოვს ადამიანური ინტერაქციის უმაღლეს დონეს, ყველაზე ინტენსიურ შრომით პროცესს. ყველაზე თვალსაჩინო ეს ბავშვებისა და მოხუცების კვლავწარმოების პროცესშია, როდესაც ამ შრომის ყველაზე ფიზიკური კომპონენტიც კი შეიცავს განმტკიცებას უსაფრთხოების განცდისა, რასაც შიშებისა და სურვილების წინასწარგანჭვრეტა სჭირდება. ამ აქტივობებიდან არცერთი არ არის წმინდად „მატერიალური“ ან „არამატერიალური“, ისევე, როგორც შეუძლებელია მათი მოსპობა მექანიზების გზით ან ონლაინ კომუნიკაციის ვირტუალური სამყაროთი ჩანაცვლება.

სწორედ ეს გახლავთ მიზეზი, რის გამოც კომერციალიზებული და გლობალიზებული საშინაო შრომა სხვადასხვა სუბიექტების მხრებზე გადანაწილდება იმის ნაცვლად, რომ მოხდეს მისი ტექნოლოგიზაცია. როგორც ვიცით, ქალთა შრომის ბაზარზე ზრდადი მონაწილეობის შედეგად, განსაკუთრებით ჩრდილოეთში, საშინაო შრომის დიდი ნაწილი სახლიდან გავიდა და რეორგანიზდა კომერციული მოტივით, რამაც მომსახურების ინდუსტრიის ვირტუალური ბუმი გამოიწვია. დღეს ეს ინდუსტრია ანაზღაურებადი დასაქმების სფეროში დომინანტური ეკონომიკური სექტორია. ეს ნიშნავს, რომ მეტი კერძი იჭმევა სახლის გარეთ, მეტი ტანსაცმელი ირეცხება სამრეცხაოებში ან ქიმიწმენდაში, მეტი მზა საკვები იყიდება... გარდა ამისა, ვხედავთ კვლავწარმოების გარკვეული აქტივობების შემცირებასაც, როგორც ქალების მიერ უარის თქმის შედეგს დისციპლინაზე, რომელსაც ქორწინება და ბავშვთა აღზრდა მოიცავს.

აშშ-ში 1960-იან წლებში 1000 ქალში 118-დან, შობადობის მაჩვენებელი 2005 წელს 66.7-მდე დაეცა, რამაც მოსახლეობის საშუალო ასაკის ზრდამდე მიგვიყვანა, 1980 წელს 30-დან კი – 2006 წელს – 36.4-მდე. დემოგრაფიული ზრდის ასეთი დაცემა განსაკუთრებით მაღალი იყო დასავლეთ და აღმოსავლეთ ევროპაში, სადაც, გარკვეულ ქვეყნებში (მაგალითად, იტალიასა და საბერძნეთში), გრძელდება ქალთა გაფიცვები გამრავლების წინააღმდეგ, რაც ნულოვანი ზრდის დემოგრაფიულ რეჟიმებს ქმნის. ეს დიდ ვნებათაღელვას იწვევს პოლიტიკის დამგვემავთა შორის და იმიგრაციას უწყობს ხელს. ასევე ვნახეთ ქორწინებებისა და დაქორწინებული წყვილების რიცხვის კლებაც, 1990 წელს, აშშ-ის მთელი შინამეურნეობების 56%-დან 2006 წელს 51%-მდე; პარალელურად კი იმ ადამიანთა რიცხვის ზრდა, რომლებიც მარტოები ცხოვრობენ (აშშ-ში 23-იდან 30,5 მილიონამდე – 7,5 მილიონიდან, რაც 30% იან ზრდას შეადგენს).

ყველაზე მნიშვნელოვანი ის არის, რომ სტრუქტურული რეგულირებისა და ეკონომიკური გადაწყობის ეპოქაში, კვლავწარმოების შრომის რესტრუქტურირებაცია მოხდა საერთაშორისო დონეზე, რის გამოც მეტროპოლიური სამუშაო ძალის კვლავწარმოების უდიდეს ნაწილს დღეს ემიგრანტი ქალები ასრულებენ. შეიქმნა შრომის ახალი საერთაშორისო დანაწილება, რომელიც გლობალური სამხრეთის მოსახლეობების გაღარიბებას დაეფუძნა, რის შედეგადაც ქალები აღმოსავლეთ ევროპიდან თუ აფრიკიდან, ლათინური ამერიკიდან თუ აზიიდან, შეადგენენ დღეს მეტროპოლიური სამუშაო ძალის დიდ ნაწილს, განსაკუთრებით იმ ზრუნვის შრომით, რასაც ისინი ბავშვებთან და მოხუცებთან, ასევე, მამაკაცი მშრომელების სექსუალური კვლავწარმოებისთვის სწევენ (იხ. Federici 1995). ეს მოვლენა უკიდურესად მნიშვნელოვანი იყო მრავალი თვალსაზრისით, თუმცა, ფემინისტებს ის ჯერ კიდევ ვერ გაუგიათ სათანადოდ, რაზეც მონაშობს ამ მოვლენის პოლიტიკური შედეგები: ახალი ძალაუფლებრივი ურთიერთობები, რომლებიც მან ქალებს შორის აწარმოა; საშინაო შრომის გარშემო ბრძოლის ახალი ფორმები, რაც უკანასკნელ წლებში საშინაო მშრომელებისა და სექს-მუშაკების, როგორც პროტაგონისტების მაგალითზე ვიხილეთ, რამდენადაც ამან

კვლავწარმოების მარკეტინგის ლიმიტები გამოამზეურა. მაშინ, როდესაც სახელმწიფოები ზეიმობენ „ზრუნვის გლობალიზაციას“, რომელიც მათ საშუალებას აძლევს, შეამცირონ კვლავწარმოებაში ინვესტიცია, ცხადი ხდება, რომ ეს „გამოსავალი“ უზარმაზარ სოციალურ საფასურს იხდის, თუნდაც იმ დასახლებების ხარჯზე, საიდანაც ემიგრანტი ქალები არიან წარმოშობით.

არც საბაზრო საფუძველზე კვლავწარმოების შრომის რეორგანიზაცია, არც „ზრუნვის გლობალიზაცია“ და მითუმეტეს, არც კვლავწარმოების შრომის ტექნოლოგიზაცია არ გულისხმობს „ქალთა გათავისუფლების“ არავითარ გზას, ისევე როგორც კვლავწარმოების შრომისთვის შინაგანად დამახასიათებელი ექსპლუატაციის დასრულების რაიმე გზას, რომელიც მის დღეს არსებულ ფორმაში გვხვდება. გლობალური პერსპექტივიდან თუ შევხედავთ, დავინახავთ, რომ არამხოლოდ ქალები ასრულებენ საშინაო შრომის უდიდეს ნაწილს ყველა ქვეყანაში, არამედ იმის მიხედვით, თუ რამდენად ამცირებს ქვეყანა სოციალურ სერვისებში დანახარჯს და ახდენს ინდუსტრიული წარმოების დეცენტრალიზაციას, ანაზღაურებადი თუ აუნაზღაურებელი საშინაო შრომის მოცულობა, რომელსაც ისინი ასრულებენ, მნიშვნელოვნად იზრდება, მაშინაც კი, როდესაც სახლის გარეთ მუშაობენ.

სამმა ფაქტორმა გაზარდა ქალთა სამუშაო დღე და დააბრუნა შრომა სახლში.

პირველი ფაქტორი ის არის, რომ ქალები ეკონომიკური გლობალიზაციის ერთგვარი ამორტიზატორები აღმოჩნდნენ, როდესაც იძულებულნი გახდნენ საკუთარი შრომით გადაეხადათ გაუარესებული ეკონომიკური პირობების კომპენსაცია, რომელიც მსოფლიო ეკონომიკის ლიბერალიზაციამ და სახელმწიფოების მიერ ზრდადმა ინვესტიციების კლებამ მოიტანა სამუშაო ძალის კვლავწარმოებაში. ეს განსაკუთრებით სტრუქტურულ რეგულირებას დაქვემდებარებულ ქვეყნებში ჩანს, სადაც სახელმწიფოებმა მთლიანად შეკვეცეს ჯანდაცვაზე, განათლებაზე, ინფრასტრუქტურასა და ბაზისურ საჭიროებებზე მიმართული

ხარჯები. აფრიკისა და სამხრეთ ამერიკის ქვეყნების უმეტესობაში, ქალებს ახლა მეტი დროის დახარჯვა უწევთ წყლის მოზიდვაზე, საკვების მოპოვებასა და მომზადებაზე, ისევე, როგორც იმ ავადმყოფობებთან გამკლავებაზე, რომლებიც უფრო და უფრო ხშირია ჯანდაცვის მარკეტინგის ფონზე, რაც, თავის მხრივ, ხელმიუწვდომელს ხდის მათთვის კლინიკაში ვიზიტებს; კვების უკმარისობა და გარემოს განადგურება კი, ადამიანებს, დაავადებების მიმართ სულ უფრო დაუცველებს ხდის.

ბიუჯეტის შეკვეცის შემდეგ, აშშ-შიც კი პრივატიზდა იმ შრომის უდიდესი წილი, რასაც ტრადიციულად საავადმყოფოები და საჯარო სააგენტოები ასრულებდნენ. ეს შრომა ისევ შინ, ქალთა აუნაზღაურებელი შრომის კალთის ქვეშ გადავიდა. დღეს, მაგალითად, საავადმყოფოები ოპერაციის დასრულებისთანავე განერჩნენ პაციენტებს, რის გამოც, მთელი პოსტოპერაციული და სხვა ტიპის თერაპევტული სამედიცინო ამოცანები (მაგალითად, ქრონიკული დაავადებების მქონეთათვის), რასაც ადრე ექიმები და პროფესიონალი ექთნები ასრულებდნენ, შინ უნდა შესრულდეს. ასევე შეიკვეცა საჯარო დახმარება ხანდაზმულთათვის (პერსონალური მოვლა, თავშესაფრები). სახლის ბაზაზე ვიზიტების უმეტესობა შემოკლდა, სერვისები კი, რომლებსაც მათ სთავაზობდნენ, შემცირდა.

მეორე ფაქტორი, რომელმაც კვლავწარმოების შრომა თავიდან განათავსა სახლში, თავად „საშინაო შრომის“ გაფართოება იყო, ნაწილობრივ ინდუსტრიული წარმოების დეკონცენტრაციის ფონზე, ნაწილობრივ კი – არაფორმალური შრომის გავრცელების ხარჯზე. როგორც დევიდ სტეპლსი წერს თავის 2006 წლის წიგნში, „არ არსებობს სახლის მსგავსი ადგილი“, შრომის ანაქრონისტულ ფორმად ქცევის ნაცვლად, საშინაო შრომამ თავი გრძელვადიანი კაპიტალისტური სტრატეგიის ნაწილად აჩვენა, რომელიც დღეს მილიონობით ქალსა და ბავშვს აკავებს მსოფლიოს გარშემო; ქალაქებში, სოფლებსა თუ გარეუბნებში. სტეპლსი სწორედ შენიშნავს, რომ შრომა შეუბრალებლად იწვევს სახლისკენ, აუნაზღაურებელი საშინაო შრომის საფარის ქვეშ, იმ აზრით, რომ სახლის ბაზაზე შრომის ორგანიზებით დამქირავებლებს შეუძ-

ლიათ ის უხილავი გახადონ, ძირი გამოუთხარონ მშრომელთა გაერთიანების ძალისხმევებს და ხელფასები მინიმუმამდე დაიყვანონ. მრავალი ქალი ირჩევს ასეთ შრომას, რათა შემოსავალი გამოიმუშაოს ოჯახზე ზრუნვისთვის, მაგრამ შედეგი დამონებაა ამ შრომისადმი, რომელშიც ხელფასი „*იმაზე ქვემოთ გამომუშავდება, ვიდრე საშუალო შრომის ანაზღაურება იქნებოდა, ფორმალურად რომ შესრულებულიყო. ასევე, ის აწარმოებს შრომის სქესობრივ დაყოფას, რაც ქალს უფრო და უფრო ღრმად აბამს საშინაო შრომაზე*“. (Staples 1-5)

და ბოლოს, ქალთა დასაქმების ზრდას და კვლავწარმოების რესტრუქტურისა და არ დაუსრულებია გენდერული შრომითი იერარქიები და უთანასწორობა. მამაკაცებში ზრდადი უმუშევრობის მიუხედავად, ქალები მამაკაცების ხელფასების კვლავ მხოლოდ ნაწილს გამოიმუშავებენ. ასევე მოვესწარით კაცების მიერ ქალთა მიმართ ძალადობის ზრდას, რაც ნაწილობრივ მათთან ეკონომიკური კონკურენციის შიშითაა გამომწვეული, ნაწილობრივ კი იმედგაცრუებით, რომელსაც კაცები განიცდიან, როდესაც არ შეუძლიათ, სრულფასოვნად შეასრულონ საკუთარი, როგორც ოჯახის მარჩენალთა როლები. ფართოდ გავრცელებული უმუშევრობისა და ხელფასების დაცემის ეპოქაში, მათთვის ძალზე რთული ხდება, ჰყავდეთ ოჯახი. უამრავი კაცი ასევე იყენებს ქალების სხეულებს პროსტიტუციის მეშვეობით, როგორც გაცვლის საშუალებას და მსოფლიო ბაზარზე წვდომის ბილიკს.

ქალთა მიმართ ძალადობის ზრდის რაოდენობრივად განსაზღვრა რთულია და მისი მნიშვნელობა უკეთესად გამოხატება ხარისხობრივ ცნებებში, განსაკუთრებით კი, ძალადობის ახალი ფორმების თვალსაზრისით. გარკვეულ ქვეყნებში, სტრუქტურული რეგულირების გავლენით, ოჯახები დაინგრა. ხშირად ეს საერთო შეთანხმების საფუძველზე ხდება, როგორცაა ერთი ან ორივე პარტნიორის მიგრაცია თუ ორივე მათგანის ფიზიკური დაშორება შემოსავლის გარკვეული ფორმის შოვნის მიზნით. მაგრამ უმეტესწილად, ეს გაცილებით ტრავმატული მოვლენაა, როგორც გაღარიბების შედეგად ქმრების მიერ საკუთარი ცოლებისა და ბავშვების მითოვება. აფრიკისა და ინდოეთის

ნაწილში ხანდაზმულ ქალებზე შეტევების შემთხვევებიც იყო, რომლებიც საკუთარი სახლებიდან გამოათრის და ზოგიერთი მათგანი მოკლეს კიდევაც, მას შემდეგ, რაც შეპყრობილობასა და კუდიანობაში დაადანაშაულეს. ეს ფენომენი ყველაზე მეტად მხარდაჭერის უარყოფას აირეკლავს ოჯახის იმ წევრებისადმი, რომლებიც შემცირებადი რესურსების ფონზე, აღიქმებიან, როგორც არაპროდუქტიულები. ძალადობის სხვა მაგალითები, რომლებიც ასევე მოჰყვა გლობალიზაციას, იყო მზითევით უკმაყოფილების გამო საცოლევების მკვლელობების ზრდა ინდოეთში, ტრეფიკინგის და იძულებითი სექს-შრომის სხვა ფორმების ზრდა, ქალთა მკვლელობების ზრდა. ათასობით ახალგაზრდა, უმეტესად მაკილებში მშრომელი ახალგაზრდა ქალი, მოკლეს სიუდად-ხუარესში და სხვა მექსიკურ ქალაქებში აშშ-ის საზღვართან, რომლებიც აშკარა გაუპატიურების, ან კრიმინალური ქსელების მსხვერპლნი იყვნენ, პორნოგრაფიას და ბურნუტს რომ აწარმოებენ. თუმცა, ყველაზე მწვავედ ინსტიტუციური ძალადობა განვითარდა. ეს აბსოლუტური გადატაკების, არაადამიანური შრომითი პირობების ძალადობაა, მიგრაციის, არალეგალური მდგომარეობის ძალადობა. ხოლო ის, რომ მიგრაცია შეიძლება დავინახოთ როგორც ბრძოლა, როგორც გაღარიბების უკუგდება ან ბრძოლის უკეთესი ფორმების ძებნა, ვერ წაშლის ამ ფაქტს.

ამ ანალიზიდან რამდენიმე დასკვნის გაკეთება შეიძლება. პირველ რიგში, ბრძოლა ანაზღაურებადი შრომისთვის ან იმისთვის, რათა „შევუერთდეთ მშრომელთა კლასს სამუშაო ადგილზე“, როგორც ზოგიერთ მარქსისტ ფემინისტს სურდა, ვერ იქნება გათავისუფლების გზა. ანაზღაურებადი დასაქმება, შესაძლოა, აუცილებლობა იყოს, მაგრამ ის ვერ იქნება პოლიტიკური სტრატეგია. სანამ კლავწარმოების შრომა გაუფასურებული იქნება, მანამდე ის კერძო საკითხად და ქალთა პასუხისმგებლობად განისაზღვრება და, შესაბამისად, ქალები ყოველთვის უფრო ნაკლები ძალით შეენიანადმდეგებიან კაპიტალს და სახელმწიფოს, ვიდრე კაცები, ისევე როგორც იქნებიან უფრო ექსტრემალური სოციალური და ეკონომიკური მონყვლადობის მდგომარეობაში. მნიშვნელოვანია, ასევე ვალიაოთ, რომ არსებობს ძალიან სერიოზული

ლიმიტები დაშვებისა, რომლის მიხედვითაც კვლავწარმოების შრომა შეიძლება შემცირდეს ან რეორგანიზდეს საბაზრო საფუძველზე. მაგალითად, როგორ შეგვიძლია შევკვეცოთ ბავშვებზე, მოხუცებზე, ავადმყოფებზე ზრუნვა ან მოვახდინოთ მისი კომერციალიზაცია, ისე, რომ ეს იმ ადამიანებად არ დაგვიტყდეს, ვისაც მოვლა სჭირდება? ამ კონტექსტში, შეგვიძლია გავკეთილად მივიღოთ, თუ რა წვლილი შეიტანა საკვების წარმოების მარკეტიზაციამ ჩვენი ჯანდაცვის გაუარესებაში (მაგ., ბავშვთა შორის ჭარბი წონის გავრცელება). რაც შეეხება კვლავწარმოების შრომის კომერციალიზაციას მისი სხვა ქალების მხრებზე გადანაწილებით, ეს „გამოსავალი“ მხოლოდ და მხოლოდ აღრმავებს საშინაო შრომის კრიზისს, რაც დღეს ოჯახებში ადგილმონაცვლებული ანაზღაურებადი მომვლევებით გამოიხატება და ქალებს შორის ახალ ძალაუფლებრივ ურთიერთობებს ქმნის.

ის, რაც გვჭირდება, კვლავწარმოების საკითხზე კოლექტიური ბრძოლის თავიდან გამოცხადებაა, რომელიც მიზნად დაისახავს, თავიდან მიაღწიოს ადამიანური არსებების წარმოების მატერიალურ პირობებზე კონტროლს და ამ შრომის გარშემო თანამშრომლობის ახალი ფორმების შექმნას, რომლებიც კაპიტალისა და ბაზრის ლოგიკის მიღმაა. ეს არ არის უტოპია, არამედ პროცესია, რომელიც მსოფლიოს არაერთ ნერტილში უკვე გვხვდება და რომელიც აუცილებლად გაფართოვდება მსოფლიო ფინანსური სისტემის კოლაფსთან ერთად. მთავრობები შეეცდებიან, კრიზისი იმისთვის გამოიყენონ, რათა უფრო მკაცრი ქალების შემოჭერის რეჟიმები დაგვიწესონ მრავალი მომდევნო წლის განმავლობაში. რომ ჩამოვთვალოთ სივრცეები, სადაც შედარებით განვითარებულია კვლავწარმოების რეორგანიზაცია: მიწების დაბრუნებით, ურბანული ფერმერობით, თემის მიერ მხარდაჭერილი სოფლის მეურნეობით, სკვოტებით, გაცვლის სხვადასხვა ფორმის შექმნით, ურთიერთდახმარებით, ჯანდაცვის ალტერნატიული ფორმებით – ახალი ეკონომიკა დაიწყებს დაფუძნებას, რომელსაც შეუძლია სულისშემხუთველი და დისკრიმინაციული აქტივობიდან, კვლავწარმოების შრომა ყველაზე განმათავისუფლებელ და ადამიანურ ურთიერთობებში ექსპერიმენტირების შემოქმედებით სივრცედ შემოატრიალოს.

როგორც მოგახსენეთ, ეს ბრძოლა უტოპია არ არის. მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის შედეგები, ცხადია, გაცილებით საძაგელი იქნებოდა, რომ არა მილიონობით ქალის ძალისხმევა, მხარი დაეჭირათ თავიანთი ოჯახებისთვის მიუხედავად კაპიტალისტურ ბაზარზე მათი ღირებულებისა. მათი გადარჩენაზე ორიენტირებული აქტივობებით, ისევე როგორც პირდაპირი მოქმედების სხვადასხვა ფორმით (საჯარო მიწების სკვოტებიდან ურბანულ ფერმერობამდე), ქალები დაემარნენ თავიანთ საზოგადოებებს, თავიდან აეცილებინათ ტოტალური გამოსახლება, გაეუმჯობესებინათ ბიუჯეტები, რომ მეტი საჭმელი დებულიყო სამზარეულოს თეფშებზე. ომების, ეკონომიკური კრიზისების, გაუფასურებების ფონზე, როცა მათ გარშემო მთელი მსოფლიო ეცემოდა, ისინი თესავდნენ სიმინდს ქალაქების მიტოვებულ ადგილებში, ამზადებდნენ საჭმელს და ყიდდნენ ქუჩის ტროტუარებზე, ქმნიდნენ საერთო სამზარეულოებს – კომუნებს, როგორც ეს ჩილესა და პერუს შემთხვევაში იყო. ამრიგად, სიცოცხლის ტოტალური გასაქონლების გზაზე მდგომნი, ვინცებთ კვლავწარმოების რეაპროპრიაციისა და რეკოლექტივიზაციის პროცესს, რაც უალტერნატივოა, თუ გვსურს კვლავ ვაკონტროლოთ ჩვენი ცხოვრება.